

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.125-136

УДК 340.134(477)

Юлія Матвєєва

Кандидатка юридичних наук, старша викладачка
кафедри загальнотеоретичного правознавства і публічного права
факультету правничих наук,
експертка Центру дослідження проблем верховенства права,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0003-1129-3470>
matveevaji@ukma.edu.ua

ПРАВО НА ЖИТЛО В РОЗУМІННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ: ЩОДО ПОТРЕБИ У ФОРМУВАННІ НОВИХ СТАНДАРТІВ

У статті наголошено на комплексному підході до розуміння соціальних прав. Основою цих прав є людська гідність, і саме крізь призму цієї цінності потрібно розглядати всі права людини. Акцентовано на значенні Європейської соціальної хартії, а також діяльності Європейського комітету із соціальних прав для країн-членів Ради Європи. На прикладі права на житло проаналізовано положення Європейської соціальної хартії, окремих конституцій європейських держав та Конституції України. Авторка доходить висновку щодо необхідності закріплення в Конституції України положення про запобігання бездомності. Окрім того, розкрито підходи Ради Європи і ООН до понять «належне житло», «доступне житло» та «соціальне житло». Наголошено на важливості для держави законодавчого регулювання питань примусового виселення, оскільки позбавлення особи користування житлом спричиняє низку порушень інших прав людини і робить її особливо вразливою в соціумі. Зроблено висновок, що, оскільки Конституція України спрямована на регулювання відносин у мирні часи, після завершення війни законодавство щодо забезпечення права на житло потребуватиме осучаснення й узгодження з міжнародними та європейськими стандартами.

Ключові слова: належне житло, запобігання бездомності, захист від виселення, достатність і доступність житла, соціальне житло.

Постановка проблеми

Питання реалізації та захисту соціальних прав є надзвичайно проблематичним. Це зумовлено різним ставленням до природи цих прав (визнання їх юридично значущими чи відмова від такого визнання), складністю для держави економічного їх забезпечення та ін. Однак, оскільки Конституція України закріпила низку соціальних прав, постає проблема необхідності їх реалізації та захисту. Окрім того, Україна має зобов'язання перед Європейським комітетом із соціальних прав, ратифікувавши окремі положення Європейської соціальної хартії. Тому навіть в умовах війни наша держава не може відмовитися від взятих на себе зобов'язань із забезпечення соціальних прав. Особливої уваги потребує право на житло, закріплене Конституцією України, проте не всі аспекти європейських підходів до розуміння цього права враховано в тексті вітчизняного Основного Закону.

Мета цієї статті — проаналізувати розуміння права на житло за Європейською соціальною хартією та запропонувати можливі зміни до Конституції України для закріплення базових аспектів цього права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання юридичної природи, реалізації та захисту соціальних прав людини є доволі дискусійними у фаховій літературі. Згідно з одним із підходів, ці права «займають особливе місце і не відносяться до основних прав. За ними не завжди визнається статус юридично обов'язкових суб'єктивних прав, а відповідно вони, як правило, не можуть бути захищені у судовому порядку»¹. Однак така позиція є дещо вразливою, оскільки «класично-ліберальна традиція, яку називають позицією свободи, обстоює рівні права кожної людини на свободу. Те, що заслуговує на повагу в особистості, це її автономія. Тому їй передусім повинні бути забезпечені свободи в політичній сфері. Соціальні права, згідно з цим розумінням, необхідні для того, щоб уможливити політичну автономію та рівні шанси користування свободами»². Отже, відповідно до такої позиції, всі права людини є рівноцінними, рівнозначними. Це підтверджує практика Європейського суду з прав людини, який ухвалює рішення на захист соціальних прав (прав другого покоління, які передбачають активне втручання держави для їх реалізації) крізь призму прав першого покоління (негативних прав, для забезпечення яких держава повинна не втручатися в людське життя і захищати людину від втручання з боку інших осіб). Фундаментом, на базі якого соціальні права розглядають крізь призму прав першого покоління, є людська гідність як основоположна цінність.

За таким підходом потрібно розглядати і право на житло. Як зазначив в одному зі своїх рішень Конституційний Суд України, «реалізація права на житло (стаття 47 Основного Закону України) має ключове значення не лише для реалізації інших економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особистого і політичного характеру»³. Отже, соціальні права взагалі та право на житло зокрема впливають на особисту свободу та гідність особи, а тому потребують юридичного захисту. Для України важливо дотримуватися міжнародних зобов'язань щодо реалізації соціальних прав, зокрема права на житло. Далі у статті буде розкрито окремі аспекти цих зобов'язань.

Враховуючи актуальність досліджуваної теми, варто зазначити, що проблематику соціальних прав активно розробляли в закордонній та вітчизняній літературі. Вартими уваги є, зокрема, праці Ш. Госепата, Г. Ломанна, З. Іванцової, М. Козюбри, В. Крижна, Л. Князькова, М. Савчина, А. Федорової. Безпосередньо проблеми реалізації та захисту права на житло вивчали А. Баріков, М. Галантич, В. Калюжний, С. Комнатний, О. Погрібна, О. Чайковський та ін.

Водночас особливій увазі потребують питання актуалізації конституційних норм щодо реалізації права на житло з пропозиціями можливих змін.

Виклад основного матеріалу

Європейська соціальна хартія — це угода Ради Європи, прийнята у 1961 р. та переглянута у 1996 р., яка доповнює Європейську конвенцію з прав людини, гарантуючи економічні та соціальні права (Європейська конвенція з прав людини здебільшого орієнтована на захист громадянських і політичних прав). Вона гарантує широкий спектр повсякденних прав людини, пов'язаних із працевлаштуванням, житлом, охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом і добробутом. Жоден інший правовий інструмент на загальноєвропейському рівні не може забезпечити такий всебічний і повний захист соціальних прав, як це передбачено хартією. Отже, хартію розглядають як Соціальну конституцію Європи, важливий компонент архітектури прав людини на континенті⁴.

14 вересня 2006 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську соціальну хартію (переглянуту). Україна приєдналася до 74 пунктів хартії з 98. Під час ратифікації цього документа Україна не приєдналася до: п. 3 ст. 2 «Право на справедливі умови праці», п. 1 ст. 4 «Право на справедливу винагороду», пунктів 1–4 ст. 12 «Право на соціальне забезпечення», пунктів 1–4 ст. 13 «Право на соціальну та медичну допомогу», пунктів 1–12 ст. 19 «Право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу», п. 3 ст. 31 «Право на житло», а також до ст. 25 «Право працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця». Хартія набула чинності для України з 1 січня 2007 р.

¹ Михайло Савчин, *Порівняльне конституційне право* (Київ: ВАІТЕ, 2020), 233.

² Штефан Госепат, «До обґрунтування соціальних прав людини», у *Філософія прав людини*, ред. Штефан Госепат і Георг Ломанн, пер. з нім. Олександр Юдін, Лариса Доронічева (Київ: Ніка-Центр, 2008), 138.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло), підпункт 5 мотивувальної частини, № 5-п(П)/2022, 22 червня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.

⁴ *The European Social Charter*, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home>.

Європейський комітет із соціальних прав є моніторинговим органом, який оцінює ступінь дотримання державами, які ратифікували Європейську соціальну хартію, прав, передбачених нею. Він ухвалює рішення щодо відповідності ситуації в державах Європейській соціальній хартії, Додатковому протоколу 1988 року. Комітет надає висновки за процедурою звітності та ухвалює рішення за процедурою розгляду скарг. Сюзанна Мнацаканян, керівниця проєкту Ради Європи «Посилення соціального захисту в Україні», роз'яснює: «За аналогією з Європейським судом з прав людини, що у своїх рішеннях тлумачить Європейську конвенцію з прав людини, Європейський комітет із соціальних прав тлумачить права, гарантовані Європейською соціальною хартією»⁵.

Європейський комітет із соціальних прав контролює дотримання хартії за двома окремими процедурами відповідно до п. 2 ст. 2 Регламенту:

- через колективні скарги, подані соціальними партнерами та неурядовими організаціями (процедура колективних скарг);
- через звіти, складені державами-учасницями (система звітності).

Процедура звітності полягає в поданні державами-членами письмових звітів, що деталізовано Протоколом про внесення поправок до хартії від 21.10.1991. На підставі п. 2 ст. 2 цього Протоколу комітет незалежних експертів з правової точки зору оцінює відповідність національного законодавства та практики зобов'язанням відповідних Договірних Сторін, що впливають із хартії (Протокол про внесення поправок до Європейської соціальної хартії, 1991). Оскільки Україна не ратифікувала Додатковий протокол до хартії від 09.11.1995, який передбачає систему колективного оскарження, друга моніторингова процедура щодо України не застосовується⁶.

Отже, Україна зобов'язана звітувати перед Європейським комітетом із соціальних прав. Національні звіти повинні надавати для кожного прийнятого положення хартії будь-яку відповідну інформацію про заходи, вжиті для забезпечення її застосування, зокрема зазначаючи:

- правову базу — будь-які закони чи нормативні акти, колективні договори чи інші положення, які сприяють такому застосуванню; а також у відповідних випадках відповідне національне прецедентне право — відповідні рішення судів та інших судових органів;
- вжиті заходи (адміністративні домовленості, програми, плани дій, проєкти тощо) для реалізації законодавчої бази;
- будь-які відповідні цифри, статистичні дані або будь-яку іншу відповідну інформацію, що дає змогу оцінити ступінь застосування цих положень.

Звіти держав-учасниць повинні супроводжуватися основними законами та правилами, на яких ґрунтується застосування прийнятих положень хартії⁷. Європейський комітет із соціальних прав вивчає національні звіти та будь-які коментарі, отримані від третіх сторін, а також будь-яку інформацію, отриману на зустрічах. Потім він дає правову оцінку відповідності ситуації та ухвалює висновки щодо імплементації Європейської соціальної хартії кожною із зацікавлених держав. Висновки впливають не лише на роботу комітету, а й на національне законодавство, судову практику, а також на рішення ЄСПЛ, демонструючи взаємодоповнюваність європейських механізмів захисту соціальних прав як складової частини конституційних прав людини⁸.

Цікаво простежити у зв'язку з політикою Ради Європи щодо визнання і необхідності забезпечення соціальних прав, як зазначену категорію прав передбачено конституціями європейських країн. Не всі конституції країн Заходу мають окремі положення про соціальні права людини. Зокрема, Основний закон Федеративної Республіки Німеччини не містить *expressis verbis* (тобто чітко, ясно) статті, у якій би було сформульовано соціальні права. Утім, непрямо соціальні права наявні в Основному законі ФРН через інтерпретацію принципів соціальної держави: статті 29 (абзац 1) та 28 (абзац 1). Безпосередньо суб'єктивні права на суспільні послуги сформульовано в Соціальному кодексі і федеральному законі про соціальну допомогу. В Основному законі деяких німецьких земель (наприклад, Бранденбург) містяться відповідні статті, що формулюють соціальні основні права. Щоправда, вони наявні там лише як визначення соціальної мети, а отже, не є підґрунтям для суб'єктивної правової вимоги⁹.

⁵ Офіс Ради Європи в Україні, «Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав перекладено українською», 7 вересня 2023, <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-digest-of-the-case-law-of-the-european-committee-of-social-rights-is-translated-into-ukrainian>.

⁶ Зоя Іванцова, «Соціальні права людини як конституційна цінність: досвід України та роль Європейського комітету із соціальних прав», *Law. State. Technology* 4 (2024): 10, <https://doi.org/10.32782/LST/2024-4-2>.

⁷ Council of Europe, *Social rights. Drafting reports*, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/drafting-reports>.

⁸ Іванцова, «Соціальні права людини як конституційна цінність: досвід України та роль Європейського комітету із соціальних прав», 11.

⁹ Штефан Госепат і Георг Ломанн, ред., *Філософія прав людини*, пер. з нім. Олександр Юдін, Лариса Доронічева (Київ: Ніка-Центр, 2016), 129–30.

Соціальне забезпечення в Німеччині є еталоном не тільки для країн СНД, а й для держав Євросоюзу. Головна мета побудованої у ФРН системи — захист і матеріальна підтримка осіб, які проживають у Німеччині і потребують допомоги з боку держави через соціальні ризики або інші складні обставини. Це забезпечує життєздатність німецького суспільства і характеризує Німеччину як державу загального добробуту (*Sozialstaat*). Система соціального забезпечення в Німеччині регламентується Соціальним кодексом (*Sozialgesetzbuch (SGB)*), що складається з 12 окремих томів. Відповідно до § 4 SGB I, кожен громадянин ФРН має доступ до соціального забезпечення, передбаченого соціальним законодавством¹⁰.

Отже, можна висувати, що в Німеччині норми, які закріплюють, гарантують і захищають соціальні права, визначено не на конституційному рівні, а в спеціальному законі — Соціальному кодексі.

З огляду на складність і глибину дослідження проблемних питань реалізації соціальних прав, далі в цій публікації право на житло буде розглянуто як одне з ключових.

Загальна декларація прав людини у ст. 25, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права у ст. 11 передбачають: кожна людина має право на такий життєвий рівень, включно з їжею, одягом, житлом, медичним доглядом та соціальним обслуговуванням, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї¹¹, а також на неухильне поліпшення умов життя¹². Комітет Організації Об'єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав опублікував кілька загальних коментарів, у яких роз'яснив компоненти права на житло, включно з правом на належне житло, і наголосив, що право на належне житло слід розглядати як право жити будь-де в умовах безпеки, миру й гідності¹³.

Окрім уже згаданого Основного закону Німеччини (1949 р.), не мають положень про право на житло конституції Чехії (1992 р.), Литви (1992 р.), Латвії (1922 р., повністю відновлена 1992 р., одна з найстаріших функціонуючих республіканських конституцій у світі), Естонії (1992 р.), Бразилії (1988 р., конституція має доволі виражений соціальний характер, зокрема, особам віком понад 65 років надано право на безкоштовний проїзд у громадському транспорті), Мексики (1917 р., є першим подібним документом у світі, у якому викладено соціальні права).

Як уже зазначено вище, хоча Основний закон Німеччини не містить переліку соціальних прав, різні види соціальної допомоги передбачені Соціальним кодексом. Зокрема, кодекс встановлює грошову допомогу на оплату житла. Вартість оренди житла в Німеччині доволі висока: невелика квартира площею 30–50 кв. м у великому місті на кшталт Берліна чи Мюнхена обійдеться не дешевше ніж 700–1,2 тис. євро на місяць. Але незалежно від місця проживання, якщо розмір доходу є недостатнім для забезпечення житлом, люди мають право на допомогу *Wohngeld* — доплату для оренди житла. Її можуть отримувати і студенти, і пенсіонери, і безробітні, які раніше працювали, і навіть бездомні, якщо вони уклали договір оренди і мають будь-який інший офіційний дохід¹⁴.

Отже, Німеччина безпосередньо не закріплює право на житло в нормах Основного закону, проте у своєму спеціальному законодавстві передбачає соціальну допомогу на утримання житла для малозабезпечених осіб. У світлі європейських стандартів прав людини це є елементом права на житло.

Стаття 31 Європейської соціальної хартії з метою забезпечення ефективного здійснення права на житло зобов'язує сторони вживати заходів, спрямованих на:

1. сприяння доступові до житла належного рівня;
2. запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації;
3. встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб¹⁵.

Зміст права на житло в контексті Європейської соціальної хартії має такі елементи:

- правова база, що забезпечує право на житло належних стандартів (безпечне, здорове та належного розміру);
- юридичні та процедурні гарантії у разі виселення;
- політика та заходи щодо запобігання бездомності;
- забезпечення належного тимчасового житла для всіх бездомних осіб;
- забезпечення доступним житлом через надання соціального житла належної якості та кількості або іншими способами¹⁶.

¹⁰ «Система соціального забезпечення Soziale Sicherheit та пенсійні виплати в Німеччині», *Insurance TOP*, <https://insurancetop.com/markets/104>.

¹¹ Загальна декларація прав людини, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

¹² Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

¹³ United Nations, *Human Rights. General comment No. 4: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant)*, December 13, 1991, treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGEC%2F4759&Lang=en.

¹⁴ «Система соціального забезпечення Soziale Sicherheit та пенсійні виплати в Німеччині», *Insurance TOP*.

¹⁵ Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

¹⁶ Рада Європи, *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав* (червень 2022), 9, <https://rm.coe.int/ecsrdigest-social-rights-2023/1680ac7ba0>.

Конституція України право на житло передбачає у ст. 47:

Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Окрім того, забезпечення житлом входить також до змісту права на достатній життєвий рівень: відповідно до ст. 48 Конституції України, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло¹⁷.

З аналізу зазначених статей випливає, що Конституція України встановлює різні способи реалізації права на житло, зокрема:

- будівництво житла;
- придбання його у власність або взяття в оренду;
- громадянами, які потребують соціального захисту, — отримання соціального житла від держави або органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Для порівняння: Конституція Республіки Польща, ухвалена 2 квітня 1997 р., у ст. 75 має такі положення:

1. Публічна влада здійснює політику, яка сприяє задоволенню житлових потреб громадян, протистоячи бездомності, підтримуючи розвиток соціального будівництва, а також заохочуючи громадян на придбання власного житла.

2. Захист прав наймачів житла передбачається законом¹⁸.

Нижче в таблиці наведено порівняння текстуального вираження права на житло у статтях Європейської соціальної хартії, Конституції Польщі та Конституції України. Ознайомлення з цими положеннями дає змогу дійти таких важливих висновків: доступ до житла, можливість одержання соціального житла, створення державою умов для самостійного придбання житла, що частково стосується проблеми встановлення адекватних цін на житло, — це юридичні норми, наявні у всіх текстах. Можна критично оцінювати те, наскільки Україна виконує ці зобов'язання, особливо в умовах війни. Але варто наголосити, що в Конституції України зовсім немає положення про запобігання бездомності. Саме такий аспект права на житло є важливим у розумінні Європейської соціальної хартії, що Україна, на жаль, не враховує як елемент права на житло.

Далі розглянемо розуміння окремих важливих аспектів права на житло на рівні ООН та Ради Європи.

Таблиця. Право на житло у статтях Європейської соціальної хартії, Конституції Польщі та Конституції України

Європейська соціальна хартія Стаття 31	Конституція Республіки Польща Стаття 75	Конституція України Стаття 47
3 метою забезпечення ефективного здійснення права на житло зобов'язує сторони вживати заходів, спрямованих на: - сприяння доступові до житла належного рівня; - запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації; - встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб.	1. Публічна влада здійснює політику, яка сприяє задоволенню житлових потреб громадян, - протистоячи бездомності, підтримуючи розвиток соціального будівництва, - а також заохочуючи громадян на придбання власного житла. 2. Захист прав наймачів житла передбачається законом.	Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

¹⁷ Верховна Рада України, *Конституція України*, 28 червня 1996, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁸ *Конституція Польської Республіки*, з передмовою Володимира Шаповала (Київ: Москаленко О. М., 2018), https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf.

Належне житло

Поняття належного житла має бути визначено в законодавстві. Належним є житло, яке відповідає таким вимогам:

- 1) житло, яке є безпечним з погляду санітарії та здоров'я, тобто має всі основні зручності, як-от вода, опалення, утилізація відходів, санітарні приміщення, електрика тощо, і де контролюються конкретні небезпеки, як-от наявність свинцю чи азбесту;
- 2) житло, яке не є перенаселеним; розмір житла повинен відповідати кількості осіб і складу домогосподарства, що проживає в ньому;
- 3) житло з гарантованим правом на володіння, забезпеченим законом.

Це питання регулюється статтею 31 Європейської соціальної хартії. Визначення належного житла має застосовуватися не лише до нових будівель, а й поступово переходити на наявний житловий фонд. Також воно має застосовуватися до житла, що здається в оренду, та житла, яке займає власник¹⁹.

Належне житло в розумінні Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав означає:

- окреме житло;
- належну площу проживання;
- належну безпеку;
- належне освітлення і вентиляцію;
- належну основну інфраструктуру;
- належне місце розташування;
- розумну ціну²⁰.

Органи державної влади зобов'язані забезпечити належне житло за допомогою різноманітних заходів, як-от інвентаризація житлового фонду, судові заборони власникам, що нехтують своїми зобов'язаннями, правила містобудування та зобов'язання орендодавців щодо обслуговування. Також державні органи повинні обмежити перебої основних послуг: вода, електрика та телефон.

Ефективність права на належне житло вимагає його юридичного захисту за допомогою відповідних процедурних гарантій. Жителі повинні мати доступ до доступних і неупереджених судових чи інших засобів правового захисту. Будь-яка процедура оскарження має бути ефективною²¹.

Запобігання бездомності

Як уже зазначено вище, порівняльний аналіз Європейської соціальної хартії та конституцій Польщі та України свідчить про те, що наша Конституція не містить норм про правовий захист бездомних. Натомість Комітет Організації Об'єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав у своїх коментарях зазначає, що наявність бездомного населення і питання недостатності житла є проблемою навіть для високорозвинених країн. Станом на 2014 р., за даними ООН, у світі налічувалось близько 100 млн бездомних²². Певні кризові стани, включно з війнами, які, на жаль, тривають у різних регіонах світу, цю статистику не поліпшують.

Основною причиною бездомності в Україні стало повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р. Офіційної статистики щодо кількості бездомних осіб в Україні немає (навіть до повномасштабного вторгнення)²³. За даними громадських організацій, нині 22 % людей, які ночують на вулиці, є внутрішньо переміщеними особами. Серед інших причин найчастіше безхатки називали виселення, конфлікти в родині, розрив стосунків та втрату роботи. Згідно з дослідженням благодійної організації Depaul, 49 % бездомних живуть на вулиці понад 5 років, а 95 % опитаних — понад рік. Щодо потреб бездомних найбільш пріоритетними є гаряче харчування (81 % опитаних), гігієнічні послуги (65 %), медична допомога (36 %), юридичні послуги (33 %), довгострокове житло (33 %) та робота (31 %). З опитаних бездомних 69 % становили чоловіки, майже половина — віком 18–45 років. Крім того, у групі особливого ризику перебувають колишні ув'язнені, які становлять 31 % опитаних²⁴.

¹⁹ Рада Європи, *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав*, 210–211.

²⁰ United Nations, *Human Rights. General comment No. 4: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant)*.

²¹ Рада Європи, *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав*, 210–211.

²² United Nations, *Human Rights. General comment No. 4: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant)*.

²³ Європейський комітет із соціальних прав, *Європейська соціальна хартія (переглянута)*. Висновки за 2023 рік. Україна (березень 2024), 45, <https://rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-ukr/1680b11a8d>.

²⁴ Юен Дей-Коллінз, Лора Донкін та Хлоє Рудницькі, *Бездомність в Україні*, DEPAUL, 2024, <https://depaul.org.ua/wp-content/uploads/sites/10/2025/09/homelessness-research-ua-2024.pdf>.

У своєму коментарі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наводить підсумки моніторингу притулків для осіб, які перебувають у ситуації бездомності, проведеного у 2021 р. Багато з відвіданих притулків не надавали таких послуг чи можливостей, як реєстрація бездомних, отримання особистих документів, санітарно-гігієнічні кімнати, аптечки чи медичні огляди, всупереч чинним нормам²⁵.

У публікації «Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав», зокрема, надано визначення бездомних осіб та наголошено на запобіганні бездомності:

Бездомними особами вважаються особи, які за законом не мають у своєму розпорядженні житла чи іншої форми належного притулку відповідно до статті 31§1.

Стаття 31§2 зобов'язує Держави-учасниці поступово скорочувати бездомність з метою її ліквідації. Скорочення бездомності передбачає запровадження таких заходів, як надання негайного притулку та догляд за бездомними особами, а також заходів для допомоги таким людям у подоланні їхніх труднощів, щоб не допустити їх повернення до бездомності.

Запобігання бездомності

Держави-учасниці повинні вживати заходів, щоб запобігти тому, щоб категорії вразливих груп населення ставали бездомними. Це вимагає від Держав-учасниць запровадити житлову політику для всіх незахищених груп осіб, щоб забезпечити їм доступ до соціального житла та житлових субсидій (порівняти статтю 31§3).

Хоча органи державної влади користуються широкою свободою дій стосовно заходів, які необхідно вжити щодо міського планування, вони повинні знайти баланс між загальними інтересами та основними правами осіб, зокрема правом на житло та, як наслідок, забезпеченням того, щоб особи не стали бездомними²⁶.

Отже, питання запобігання бездомності в розумінні Європейської соціальної хартії є тим важливим положенням, яке потребує ретельної підготовки й опрацювання, якщо вести мову про внесення змін до Конституції України, що стосуються соціальних прав особи. Такі зміни свідчили б про серйозний рух України в бік євроінтеграційного простору.

Захист від виселення

Конституція України захищає від примусового позбавлення житла. Позбавлення чогось передбачає належність майна особі, найвірогідніше, на праві власності (конфіскація майна як вид кримінального покарання). Міжнародні підходи ООН, Європейська соціальна хартія оперують поняттям «примусове виселення». У цьому контексті можна зауважити, як по-різному сприймається право на житло в українському та міжнародному контекстах.

Позбавлення житла, очевидно, означає відібрання житла, що є у власності. У разі примусового виселення, очевидно, йдеться про житло, яке перебуває не у власності, а в користуванні, в тому числі на умовах оренди. Отже, можна констатувати, що право на житло зовсім не означає наявність у всіх житла у власності, як це часто прийнято розуміти в українському контексті. Право на житло стосується, зокрема, таких аспектів, як виселення, проживання та користування житлом.

За звітами ООН, практика примусових виселень набула поширення як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Оскільки права людини є взаємозалежними, примусове виселення призводить до порушення інших прав: права на життя, безпеку, таємницю особистого і сімейного життя, недоторканність житла та ін. Багато випадків примусового виселення пов'язані з насиллям, зокрема під час міжнародних збройних конфліктів, воєн, внутрішніх заворушень, а також часто можна спостерігати насилля в громадах на етнічному чи іншому ґрунті. Від примусового виселення особливо страждають жінки, діти, молодь, особи похилого віку, корінне населення, етнічні та інші меншини, а також інші соціально вразливі групи осіб. Від цього всі ці групи стають жертвами дискримінації, особливо втративши житло, ставши бездомними, що посилює їхню вразливість і сприяє застосуванню до них різних актів насильства, зокрема сексуального²⁷.

Правовий захист осіб, яким загрожує виселення (через неплатоспроможність або у разі незаконного зайняття житла), повинен передбачати, зокрема, зобов'язання щодо консультацій зі сторонами,

²⁵ Європейський комітет із соціальних прав, *Європейська соціальна хартія (переглянута)*. Висновки за 2023 рік. Україна, 46.

²⁶ Рада Європи, *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав*, 212.

²⁷ United Nations, *Human Rights. General comment No. 7: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant): Forced evictions*, 1997, tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGECC%2F6430&Lang=en.

яких це стосується, для пошуку альтернативних рішень щодо виселення, та зобов'язання встановити розумний строк попередження перед виселенням.

Якщо виселення не уникнути, його потрібно проводити з повагою до гідності відповідних осіб. Законодавство має забороняти виселення в нічний час або в зимовий період. Якщо підставою для виселення стали суспільні інтереси, органи влади повинні вжити заходів для переселення або фінансової допомоги відповідним особам²⁸.

У коментарі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначено, що категорія осіб, щодо яких застосовується процедура виселення, а саме тих, хто придбав майно комунальної чи державної власності в осіб, які не були законними власниками, не забезпечена альтернативним житлом²⁹. Отже, в Україні варто створювати механізми захисту законних власників житла та удосконалювати законодавче регулювання примусового виселення.

Соціальне житло

Проблема достатності і доступності житла

Житло є доступним, якщо домогосподарство може дозволити собі сплачувати початкові витрати (депозит, авансова орендна плата), поточну орендну плату та/або інші витрати, пов'язані з житлом (наприклад, комунальні послуги, витрати на технічне обслуговування та управління) на довгостроковій основі, але водночас може утримувати мінімальний рівень життя відповідно до стандартів, визначених суспільством, у якому перебуває домогосподарство³⁰. Для підтвердження того, що вживаються заходи для того, щоб зробити ціну на житло доступною для осіб без належних ресурсів, держави-учасниці Європейської соціальної хартії повинні продемонструвати, що коефіцієнт доступності найбільш малозабезпечених претендентів на житло сумісний із їхнім рівнем доходу.

Держави-учасниці повинні:

- вжити відповідних заходів щодо забезпечення житлом, зокрема соціальним. Соціальне житло має бути призначене, зокрема, для найбільш знедолених верств населення;
- вжити заходів для забезпечення того, щоб періоди очікування на виділення житла не були надмірними; мають бути доступні судові або інші засоби правового захисту, якщо періоди очікування надмірні.

Усі надані таким чином права мають гарантуватися без дискримінації, зокрема стосовно ромів чи мандрівників, які бажають жити в мобільних будинках³¹.

В Україні ці питання є надто проблемними, зокрема, через таке: неврегульованість оренди житла; коливання цін; недостатня кількість орендного житла, особливо в містах, де сектор оренди був малорозвиненим до початку війни; упередження і дискримінація; незаконні виселення та порушення умов договорів. До цього можна додати традиційне небажання орендодавців укладати письмові договори оренди через низку обставин, головною серед яких є доволі високі податки на доходи фізичних осіб. Без оформлених договорів оренди житла зацікавлені особи не можуть звертатися за субсидіями.

Висновки

Українське житлове законодавство є доволі застарілим та потребувало реформування, внесення змін ще до початку повномасштабної збройної агресії Росії. Основний документ, який регулює житлові відносини, мав стару радянську назву до 21 квітня 2022 р., коли було внесено зміни до певних статей Житлового кодексу, його назви та преамбули, в якій, зокрема, було зазначено про комуністичне суспільство та ленінські ідеї³². Питання розроблення та ухвалення нового Житлового кодексу неодноразово поставали в українському суспільстві. У рішенні Конституційного Суду України від 20 грудня 2019 р. вказано, що Житловий кодекс прийнято за радянських часів до прийняття Конституції України, і, відповідно, низка положень кодексу «нівелюють сутність конституційного права кожної особи на житло, не відповідають й іншим конституційним засадам соціального, економічного

²⁸ Рада Європи, *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав*, 212–13.

²⁹ Європейський комітет із соціальних прав, *Європейська соціальна хартія (переглянута). Висновки за 2023 рік. Україна*, 46.

³⁰ Моніка Смуш-Кулеша, Алла Федорова, Богдан Мойса, *Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб* (Рада Європи, серпень 2022), 9–10, <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>.

³¹ Там само.

³² Верховна Рада України, *Про дерадянізацію законодавства України*, Закон України 2215-IX, 21 квітня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>.

розвитку Українського суспільства та держави, унеможливають вільне набуття кожним права приватної власності на житлові об'єкти відповідно до закону; ... тож їх слід привести у відповідність з вимогами Основного Закону України»³³.

Оскільки Конституція України унормовує передусім відносини в мирні часи, після завершення війни ця законодавча сфера потребуватиме осучаснення та узгодження з міжнародними та європейськими стандартами³⁴.

Попри те що статті Конституції, яка закріплює право кожного на житло, немає в переліку тих, які може бути обмежено в період дії воєнного стану згідно з Указом Президента «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р., деякі обмеження все ж таки можуть бути пов'язані з правом на житло. Зокрема, обмеженню підлягає стаття 30 Конституції, яка закріплює недоторканість житла, стаття 41 щодо права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, зокрема, можливість примусового відчуження майна (п. 4 ст. 8), у разі потреби проводити огляд житла громадян (п. 7 ст. 8), встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан (п. 10 ст. 8), встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ (п. 17 ст. 8) тощо.

Поки що «квартирну повинність», закріплену в законодавстві, не використовують для вирішення проблеми з житлом для переміщених осіб та тих, чиє житло було знищено чи пошкоджено. Однак фахівці звертають увагу на це положення, принаймні в контексті необхідності забезпечення житлом сотень тисяч осіб в осінньо-зимовий період цього року. Йдеться, зокрема, про готові квартири забудовників, які не продано, тощо³⁵.

Отже, в умовах війни гостро постає проблема реалізації соціальних прав. Особливу вагу серед них має право на житло. Це право не можна розглядати ізольовано від інших прав людини. Усі права, і право на житло передовсім, є похідними від концепції людської гідності як фундаментальної цінності. З реалізацією права на житло пов'язаний комплекс інших прав: право на місце проживання, на участь в управлінні державними справами, на активну участь у житті громади, на невтручання в особисте і сімейне життя, забезпечення принципу рівності та недискримінації та ін.

Отже, конституційні положення і законодавче регулювання означених питань, пов'язаних із розумінням, захистом та забезпеченням права на житло, потребують подальшого глибокого осмислення та доопрацювання. Зокрема, пропонуємо:

- удосконалити конституційну норму (ст. 47 Конституції України) з метою закріплення принципу запобігання бездомності як елементу права на житло;
- створити механізми захисту законних власників житла і вдосконалення законодавчого регулювання примусового виселення;
- визначити в законодавстві поняття належного житла та його критерії (ознаки).

³³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР, 12-р/2019, 20 грудня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>

³⁴ Смуш-Кулеша, Федорова, Мойса, *Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб*.

³⁵ Там само, 15.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. *Конституція України*. 28 червня 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Верховна Рада України. *Про дерадянізацію законодавства України*. Закон України 2215-IX. 21 квітня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>.
- Госепат, Штефан, і Георг Ломанн, ред. *Філософія прав людини*. Пер. з нім. Олександр Юдін, Лариса Доронічева. Київ: Ніка-Центр, 2016.
- Госепат, Штефан. «До обґрунтування соціальних прав людини». У *Філософія прав людини*, ред. Штефан Госепат і Георг Ломанн, пер. з нім. Олександр Юдін і Лариса Доронічева, 129–62. Київ: Ніка-Центр, 2008.
- Дей-Коллінз, Юен, Лора Донкін та Хлоє Рудницькі. *Бездомність в Україні*. DEPAUL, 2024. <https://depaul.org.ua/wp-content/uploads/sites/10/2025/09/homelessness-research-ua-2024.pdf>.
- Європейська соціальна хартія (переглянута)*. Страсбург, 3 травня 1996. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
- Європейський комітет із соціальних прав. *Європейська соціальна хартія (переглянута)*. Висновки за 2023 рік. Україна. Березень 2024. <https://rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-ukr/1680b11a8d>.
- Загальна декларація прав людини*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
- Іванцова, Зоя. «Соціальні права людини як конституційна цінність: досвід України та роль Європейського комітету із соціальних прав». *Law. State. Technology* 4 (2024): 8–13. <https://doi.org/10.32782/LST/2024-4-2>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР*. 12-р/2019. 20 грудня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло). Підпункт 5 мотивувальної частини*. 5-р(П)/2022. 22 червня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.
- Конституція Польської Республіки*. 3 передмовою Володимира Шаповала. Київ: Москаленко О. М., 2018. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
- Офіс Ради Європи в Україні. «Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав перекладено українською». 7 вересня 2023. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-digest-of-the-case-law-of-the-european-committee-of-social-rights-is-translated-into-ukrainian>.
- Рада Європи. *Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав*. Червень 2022. <https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0>.
- Савчин, Михайло. *Порівняльне конституційне право*. Київ: ВАІТЕ. 2020.
- Система соціального забезпечення Soziale Sicherheit та пенсійні виплати в Німеччині. *Insurance TOP*. <https://insurancetop.com/markets/104>.
- Смуш-Кулеша, Моніка, Алла Федорова, Богдан Мойса. *Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб*. Рада Європи, серпень 2022. <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>.
- Council of Europe. Social rights. Drafting reports. <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/drafting-reports>.
- United Nations. *Human Rights. General comment No. 4: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant)*. December 13, 1991. tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGEC%2F4759&Lang=en.
- United Nations. *Human Rights. General comment No. 7: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant): Forced evictions*. 1997. tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGEC%2F6430&Lang=en.

Bibliography

- Constitution of the Republic of Poland*. With a foreword by Volodymyr Shapoval. Kyiv: Moskalenko O. M., 2018. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submission of 49 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part two of Article 135 of the Housing Code of the Ukrainian SSR 12-r/2019*. December 20, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of Oleksiy Volodymyrovych Abramovych regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraph 2 of part two of Article 40 of the Housing Code of Ukraine (regarding discrimination in the exercise of the right to housing). Subparagraph 5 of the explanatory part 5-r(II)/2022*. June 22, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> [in Ukrainian].
- Council of Europe Office in Ukraine. "Digest of the practice of the European Committee of Social Rights translated into Ukrainian." September 7, 2023. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-digest-of-the-case-law-of-the-european-committee-of-social-rights-is-translated-into-ukrainian> [in Ukrainian].
- Council of Europe. *Digest of the European Committee of Social Rights*. June 2022. <https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0> [in Ukrainian].
- Council of Europe. Social rights. Drafting reports. <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/drafting-reports>.
- Day-Collins, Ewan, Laura Donkin, and Chloe Rudnicki. *Homelessness in Ukraine*. DEPAUL. <https://int.depaulcharity.org/wp-content/uploads/sites/12/2024/09/Homelessness-in-Ukraine-Report-EN.pdf>.
- European Committee of Social Rights. *European Social Charter (revised). Conclusions 2023. Ukraine*. March 2024. <https://rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-ukr/1680b11a8d> [in Ukrainian].
- European Social Charter (revised)*. Strasbourg, May 3, 1996. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].
- Gosepath, Stefan, and Georg Lohmann, eds. *Philosophy of Human Rights*. Translated from German by Alexander Yudin and Larysa Doronicheva. Kyiv: Nika-Center, 2016 [in Ukrainian].
- Gosepath, Stefan. "Towards the Justification of Social Human Rights." In *Philosophy of Human Rights*, edited by Stefan Gosepath and Georg Lohmann. Translated from German by Alexander Yudin and Larysa Doronicheva. Kyiv: Nika-Center, 2008 [in Ukrainian].
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].
- Ivantsova, Zoia. "The Social Human Rights as a Constitutional Value: The Experience of Ukraine and the Role of the European Committee of Social Rights." *Law. State. Technology* 4 (2024): 8–13. <https://doi.org/10.32782/LST/2024-4-2> [in Ukrainian].
- Savchyn, Mykhailo. *Comparative Constitutional Law*. Kyiv: VAITE, 2020 [in Ukrainian].
- Smush-Kulesha, Monica, Alla Fedorova, and Bogdan Moisa. *Social rights in Ukraine during the war. Needs assessment report*. Council of Europe, August 2022. <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> [in Ukrainian].
- The social security system Soziale Sicherheit and pension payments in Germany. *Insurance TOP*. <https://insurancetop.com/markets/104> [in Ukrainian].
- United Nations. *Human Rights. General comment No. 4: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant)*. December 13, 1991. tinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGEC%2F4759&Lang=en.
- United Nations. *Human Rights. General comment No. 7: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant): Forced evictions*. 1997. tinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FGEC%2F6430&Lang=en.
- Universal Declaration of Human Rights*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Constitution of Ukraine*. June 28, 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On the De-Sovietization of the Legislation of Ukraine*. Law of Ukraine 2215-IX. April 21, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text> [in Ukrainian].

Yuliia Matvieieva

PhD, Senior Lecturer,

Department of General Legal Theory and Public Law, Faculty of Law,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Expert, Rule of Law Research Centre, Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-1129-3470>matveevaji@ukma.edu.ua

THE RIGHT TO HOUSING IN THE SENSE OF THE EUROPEAN SOCIAL CHARTER: TOWARDS THE NEED FOR NEW STANDARDS

Abstract

The article emphasises a comprehensive approach to understanding social rights. These rights are based on human dignity, and it is through the prism of this value that all human rights should be considered. The importance of the European Social Charter and the activities of the European Committee of Social Rights for the member states of the Council of Europe is emphasised. The provisions of the European Social Charter selected European constitutions, and the Constitution of Ukraine are analysed using the example of the right to housing. The author concludes that provisions on the prevention of homelessness are not enshrined in Ukraine at any level: neither in the Constitution of Ukraine, as is the case in some other constitutions and in the European Social Charter, nor in laws. This important provision is key to guaranteeing the right to housing for Council of Europe member states. In addition, the Council of Europe and UN approaches to the concepts of adequate housing, affordable housing and social housing are discussed. Emphasis is placed on the importance for the state of legislative regulation of issues of forced eviction, since depriving a person of the opportunity to use housing entails several violations of other human rights (freedom of movement, elections, place of work, education, etc.) and makes them particularly vulnerable in society. It is concluded that since the Constitution of Ukraine is aimed at regulating relations that arise and exist in peacetime, after the end of the war, legislation in the field of ensuring the right to housing will need to be modernised and brought into line with international and European standards. Therefore, our constitutional provisions and legislative regulation of the above-mentioned issues related to the understanding, protection and enforcement of the right to housing require further in-depth consideration and refinement. It seems appropriate to make the following proposals on the need to improve the constitutional norm (Article 47 of the Constitution of Ukraine).

Keywords: adequate housing, prevention of homelessness, protection against eviction, adequacy and accessibility of housing, social housing.

*Матеріал надійшов 21.04.2025**Схвалено до публікації 26.09.2025**Оприлюднено 31.12.2025*

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)